

## ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

---

УДК 371.134:811.1/.2+81'24(045)

Сергій Данилюк

### ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

*Статтю присвячено висвітленню психологічних засад формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами Інтернет-технологій. Зокрема, описано психологічні особливості користувачів мережі Інтернет. Зосереджено увагу на вікових характеристиках студентів, які необхідно враховувати в едукативному процесі. Визначено позитивні й негативні аспекти використання Інтернет-технологій у процесі формування професійної компетентності майбутніх філологів.*

**Ключові слова:** професійна компетентність, Інтернет-технології, інформаційні ресурси, розумова діяльність, Інтернет-навчання.

Прагнення дати наукове обґрунтування комп'ютерного навчання привело до пошуків психологічних основ навчання засобами інформаційно-комп'ютерних технологій (далі ІКТ). Говорячи про психологічні засади формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами Інтернет-технологій, зазначимо, що вивчення психологічних і соціальних аспектів взаємодії людини та комп'ютера, а також пошук ефективних методів застосування ІКТ набувають нині особливої актуальності.

Сутність процесу інформатизації, який набув значного поширення в царині освіти і значною мірою впливає на динаміку розвитку сучасного суспільства, розкрито в роботах А. А. Вербицького, Т. П. Вороніної, К. К. Коліна, П. І. Образцової, Є. С. Полат, Д. Белл, А. Тоффлера й ін.).

За мету статті поставлено завдання визначити та проаналізувати психологічні засади формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами Інтернет-технологій.

Виклад матеріалу. Застосування комп'ютерів у повсякденному житті має як позитивні, так і негативні аспекти. Насамперед, комп'ютер впливає на мотивацію навчання майбутніх філологів, розкриваючи практичну значущість досліджуваного матеріалу, уможливорюючи випробування ними власних розумових сил і виявлення оригінальності, запропонувавши цікаве завдання. Майбутні філологи також отримують змогу ставити будь-які питання й висловлювати свою думку без ризику отримати за це низький бал, – все це сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання [6, с. 11].

Дослідження, проведені в царині психології, показали, що, працюючи за комп'ютером, студенти глибше вникають у суть питання. У них з'являється інтерес до предмету, вони активніше користуються навчальною та технічною літературою [5, с. 103].

Крім того, він дозволяє повністю усунути одну з найважливіших причин негативного ставлення майбутніх філологів до навчання – неуспіх, зумовлений нерозумінням сутності проблеми, значними прогалинами у знаннях тощо. Працюючи за комп'ютером, майбутні філологи отримують можливість довести розв'язання будь-якого навчального завдання до кінця, оскільки їм надається необхідна допомога. Якщо ж використовуються найефективніші навчальні системи, то майбутнім філологам пояснюється розв'язок, вони можуть обговорити його оптимальність і тупикові ходи.

Щодо цікавості як джерела мотивації навчання, то можливості комп'ютера тут є справді невичерпними, й основне завдання, котре вже нині набуло великої актуальності, полягає в тому, аби ця цікавість не стала переважним чинником у використанні комп'ютера, щоб вона не заступала власне навчальні цілі [6, с. 12].

Серед психологічних особливостей людей, які мають багаторічний контакт із комп'ютером, виокремлюють здатність планувати свою діяльність, завзятість, наполегливість у досягненні цілей, незалежність, схильність до прийняття відповідальних рішень на підставі власних критеріїв, нехтування соціальними нормами, схильність до творчої діяльності, перевага процесу роботи над отриманням результату, а також інтровертність, заглибленість у власні переживання, холодність і неемоційність у спілкуванні, схильність до конфліктів, егоцентризм, брак відповідальності [3, с. 82].

Водночас засоби графіки, музичні фрагменти або музичний фон знімають напругу, сприяють естетичному вихованню [5, с. 103].

Комп'ютер дедалі більше починає відігравати роль комунікаційного пристрою, котрий відкриває нові педагогічні можливості використання локальних і глобальних мереж [5, с. 103]. Особливе значення в житті людства нині відводиться Інтернет-технологіям. Вони розглядаються як засіб спілкування і спосіб отримання інформації. Специфіка спілкування за допомогою Інтернету полягає в його анонімності, можливості «програвання» різних ролей та експериментування з власною ідентичністю. «Ігри з ідентичністю», поява безлічі самопрезентацій в одного суб'єкта є віртуальним аналогом множинної особистості. До числа основних мотивів, що спонукають користувачів звертатися до Інтернету, належать: ділові, пізнавальні, комунікативні, рекреаційні й ігрові, потреба відчувати себе членом якоїсь групи, а також мотиви співробітництва, самореалізації і самоствердження [1, с. 16]. У свою чергу, Д. Семпсі серед психологічних феноменів у середовищі Інтернет називає розкутість користувачів, їхню більшу дружелюбність, аніж у реальному світі,

можливість програвання ролей різних персонажів, аж до зміни статі [8, с. 80].

Комп'ютер значно поліпшив вікові можливості студентів, які без особливих зусиль оволодівають прийомами роботи, котрі раніше були доступні лише висококваліфікованим фахівцям. Психологи фіксують у людей, які багато часу проводять за комп'ютером, формування інших уявлень про навколишній світ, вироблення нових способів організації свого часу та взаємодії із оточенням.

Індивідуальна робота за комп'ютером сприяє розвитку самостійності, привчає до точності, охайності, послідовності дій, розвиває здібності до аналізу й узагальнення. Комп'ютер полегшує засвоєння абстракцій, дозволяючи конкретизувати їх у вигляді наочних образів: схем, моделей, малюнків, тим більше, що навчальне моделювання органічно входить до системи навчальних завдань та ігор. Водночас повніше реалізуються принципи й методи навчання. Стимулюються розумова діяльність і творча активність майбутніх філологів, максимально задовольняються їхні пізнавальні потреби. Студенти отримують можливість застосовувати власні методи та прийоми роботи [5, с. 103–104].

В числі позитивних моментів застосування ІКТ у царині освіти згадується можливість самостійного навчання з відкритим доступом до великих інформаційних ресурсів, наявність зворотного зв'язку [4]. Стрімкий розвиток і доступність сучасних інформаційних ресурсів дозволяють значно розширити традиційні технології навчання, спрямовані на організацію та здійснення контролю за самостійною роботою майбутніх філологів. Нині добре реалізовані ті едукативні технології за допомогою Інтернету, які були й є частиною традиційного навчання. Ці технології розв'язують основні та звичні завдання навчання, але не враховують того, що Інтернет-середовище має значний потенціал для розв'язання глибинніших і не менш значущіших проблем освіти й виховання гармонійної особистості, не вимагаючи від викладачів серйозних додаткових витрат часу й зусиль [7, с. 139].

Інтернет-навчання уможливлює розв'язання поставлених педагогічних завдань і мінімізації заявлених проблем шляхом створення та включення в педагогічний процес віртуальних мережових спільнот, в яких майбутні філологи могли б спілкуватися поза аудиторними заняттями під контролем викладачів.

Найдоцільніше застосування Інтернету при організації самостійної роботи майбутніх філологів і їхнього дистанційного навчання. Природно впровадження будь-якої нової технології роботи ставить до кваліфікації фахівців підвищені вимоги. Існує низка особливостей мережового спілкування, на які слід звернути увагу при виборі стратегії організації й управління навчальним процесом в Інтернет-співтоваристві [7, с. 141].

За допомогою комп'ютера майбутні філологи можуть опинитися в найрізноманітнішому оточенні, що вимагає від них творчого підходу.

Використання Інтернету сприяє зміні авторитарного стилю навчання на демократичний, коли майбутні філологи знайомляться з різними точками зору на проблему, самі формулюють свою думку.

У той самий час не слід переоцінювати можливості нових освітніх технологій. Комп'ютер лише певною мірою може моделювати міжособистісну комунікацію викладача та майбутніх філологів, сутність якої складають відносини наставництва, співпраці й підтримки, невербальні компоненти людського спілкування. Однак, поширення використання комп'ютерів у всіх сферах людської діяльності породжує нові проблеми. У вітчизняній і зарубіжній психології виокремлюють такі психологічні феномени, пов'язані з опануванням людиною новими інформаційними технологіями [4]: 1) персоніфікацію комп'ютера, коли він сприймається як живий організм; 2) потребу в «спілкуванні» з комп'ютером і особливості такої «комунікації»; 3) різні форми комп'ютерної тривожності; 4) вторгнення до внутрішнього світу людини, що призводить до виникнення у деяких користувачів екзистенціальної кризи, яка супроводжується когнітивними й емоційними порушеннями. При цьому може відбуватися переоцінка цінностей, перегляд поглядів на світобудову та своє місце у світі.

При використанні комп'ютера виникає безліч негативних моментів. Так, зокрема, велика кількість навчальних програм є далекими від досконалості як раз у силу незнання або недостатнього розуміння їхніми розробниками психології навчання та її вікових особливостей, їхньою слабкою педагогічною підготовкою. При укладанні програм складно врахувати розмаїття індивідуальних рис кожного майбутнього філолога й оригінальність людського мислення; складно за короткий час їхньої дії закласти всі психолого-педагогічні аспекти розв'язання того чи іншого дидактичного завдання. Маленький екран монітора комп'ютера, на якому не вміщується формат навіть книжкової сторінки, ставить нелегко розв'язувати проблеми компонування інформації на робочому столі комп'ютера, його інформаційної ємності, поєднання з ілюстративним і керувальним блоками. Слід ураховувати ще й такий чинник, як стан здоров'я сучасних студентів, який багатьом із них значно скорочує час роботи за комп'ютером. Дуже серйозні побоювання виникають і у зв'язку з тим, що знижується особистісний чинник впливу викладача на майбутніх філологів [5, с. 104].

Німецький учений Х. Г. Рольф називає такі негативні чинники комп'ютерного навчання (цит. за [5, с. 104–105]): 1) небезпека придушення міжособистісного спілкування, оскільки у зв'язку зі спілкуванням із комп'ютером знижується кількість і якість особистих контактів, що може завдати шкоди й емоційному вихованню; 2) посилення соціальної нерівності, внаслідок того, що придбання дорогої техніки є доступним не всім; 3) небезпека зниження ролі усного та писемного мовлення, тому що в

нових технологіях багато в чому переважають звук і зображення; 4) ослаблення здібностей до самостійного творчого мислення, оскільки для комп'ютерних навчальних програм властива так звана дигіталізація – пристосування мислення людини до певних правил і моделей, орієнтація на формальні логічні структури, заміна багатозначності на формальну однозначність, на реалізацію операцій, що мають ясні умови й передбачають лише один висновок; 5) відсутність прямого дослідження дійсності, з урахуванням того, що майбутні філологи отримують знання, опосередковані свідомістю розробників; 6) пасивність засвоєння інформації, тому що у творців програм є прагнення зробити засвоєння матеріалу простим і нетрудомістким; 7) небезпека зниження соціалізації людини, тобто його перебування між людьми та спілкування з ними, відвідування громадських і культурних заходів, музеїв, театрів, програм тощо.

Комп'ютер уможливорює роботу майбутніх філологів незалежно від інших, вибір того, що становить інтерес, що здається корисним для реалізації особистісних цілей, але при цьому студенти значною мірою є ізольованими від оточення й орієнтуються лише на реакції керувальної програми, котрі не завжди є адекватними їхнім діям. Комп'ютери фіксують успіхи та невдачі майбутніх філологів, проводять аналіз результатів у конкретній навчальній ситуації, простежують динаміку змін, але оцінки машини носять формальний характер, не враховують ступінь досягнення поставлених цілей, внутрішніх спонукань.

Інша небезпека виникає, коли жорстка реакція деяких програм на найменші промахи травмує психіку майбутніх філологів, призводить до наростання внутрішньої незадоволеності й синдрому «боязні помилок», повертаючи студентів до тих самих проблем, що й традиційне авторитарне навчання. У них виникають неврози та стреси, послаблюється зір.

Багато майбутніх філологів виявляються непідготовленими до оцінки й опрацювання інформації, яка лавиноподібно нарастає й яку раніше людина отримувала протягом усього життя. Її надлишок непередбачувано змінює світогляд і способи людського мислення.

Є дані про те, що при використанні обчислювальної техніки ускладнюється перенесення знань до інших сфер діяльності, виявляються ознаки зниження рухливості розумової діяльності, котрі супроводжуються складнощами в засвоєнні й оперуванні поняттями високого рівня абстракції. Посилення логічного мислення може призвести до деякого придушення інтуїтивного начала [5, с. 105].

Комп'ютеру не можна передавати всі функції едукативного процесу, особливо такі, як цілепокладання, формування мотивації світогляду й ціннісних відношень. Малопридатні комп'ютери для того, щоб прийняти на себе виховні функції. У вихованні необхідним є живе людське спілкування, безпосереднє обговорення проблем. Комп'ютерні

конференції можуть зняти просторові та часові обмеження у процесі функціонування інформації, але не можуть замінити реальних конференцій, дискусій, симпозіумів.

Неоднозначно комп'ютеризація навчання впливає й на викладача. У деяких викладачів є страх перед комп'ютером, психологічні бар'єри до його використання. В інших виникає відчуття, що викладач перетворюється на оператора машини, оскільки він використовує на заняттях готовий програмний продукт, в якому все – від цілей до форм і методів навчання – є визначеним наперед, і це знижує їхню відповідальність за результати навчання. Існують і фанати комп'ютеризації едукативного процесу, котрі не визнають інших підходів до навчання й абсолютизують її позитивні аспекти, ігноруючи негативні та слабкі. Використання комп'ютерів у навчанні є виправданим лише тоді, коли це приводить до підвищення його результативності, максимально нейтралізуючи негативний вплив. Це, у свою чергу, вимагає ґрунтовних психолого-педагогічних досліджень усіх проблем, пов'язаних із комп'ютеризацією навчально-виховного процесу [5, с. 106].

Ще одним із негативних аспектів інформатизації є поява у деяких людей (і не лише користувачів) комп'ютерної тривожності. Нині не існує чіткого визначення цього поняття, немає і загальновизнаних методів профілактики та лікування комп'ютерної тривожності. Під комп'ютерною тривожністю мається на увазі страх, що виникає при роботі за комп'ютером або при роздумах про неї. Люди, які відчують високу тривожність при виконанні будь-якого завдання за комп'ютером, як правило, мають негативне ставлення до нього.

У майбутніх філологів комп'ютерна тривожність виникає найчастіше як реакція на страх отримати погану оцінку, здатися неспроможним або дурним порівняно з іншими колегами. Викладачі також часто стикаються із серйозними складнощами у процесі опанування навичками роботи за комп'ютером. У них може мати місце побоювання, що їхні робочі місця займуть комп'ютери або викладачі, які краще володіють комп'ютером. Одним із важливих чинників тривожності є також усвідомлення викладачами того, що їхні студенти володіють комп'ютером набагато краще, ніж вони самі [4].

Одним із різновидів комп'ютерної тривожності є «комп'ютерний стрес». А. М. Боковиков [2] вивчає стрес, пов'язаний із комп'ютеризацією професійної діяльності, визначає чинники стресостійкості у процесі адаптації людини до роботи за комп'ютером. Основним стресогенним чинником у такій роботі вважається втрата контролю над діяльністю, коли ситуація взаємодії із комп'ютером виходить з-під контролю. Стресостійкість визначається, в першу чергу, властивостями особистості. При цьому активність, ініціативність, впевненість у собі, емоційна стабільність й оптимістична оцінка ситуації є підґрунтям стійкості до

стресу [2, с. 97].

В числі негативних наслідків тривалого застосування ІКТ виокремлюють також й аутизацію (відхід від реальності, синдром залежності від комп'ютера й особливо від Інтернету). Як наслідок, звужується коло інтересів, скорочується участь у значущих видах діяльності або відбувається повна відмова від неї. До симптомів таких негативних наслідків належать нав'язливі роздуми про події у кіберпросторі, психомоторне занепокоєння тощо.

Під час використання в едукативному процесі засобів мережі Інтернет, у майбутніх філологів може виникнути Інтернет-аддикція як нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від нього. Серед психологічних механізмів, що лежать в основі аддикції, виокремлюють «досвід потоку» – особливий стан поглиненості діяльністю, при якому очікуваний результат цієї діяльності відходить у свідомості людини на задній план і сама дія займає всю увагу. Цей стан супроводжується інтенсивними позитивними емоціями. Відбуваються «зацікловування» на процесі взаємодії із комп'ютером, відхід від дійсності, «втеча» від неї в ірреальний віртуальний світ. Проте, феномен «незакінченої дії», котрий не дозволяє користувачеві повністю переключитися на інший вид діяльності, служить гіперкомпенсацією деяких недоліків, комплексів, недостатньо розвинених здібностей, складнощів контакту з оточенням, конфліктних відносин із оточенням. При цьому типовим є переживання почуття влади, компетентності, що супроводжується екстазом, свого роду «сп'янінням», відчуттям наявності віртуальної реальності [4].

Таким чином, доходимо висновку про те, що врахування психологічного аспекту під час організації едукативного процесу із використанням ІКТ, у тому числі й Інтернет-технологій, з метою формування професійної компетентності майбутніх філологів дозволяє ефективно організувати як індивідуальну, так і колективну форми роботи зі студентами лінгвістичних спеціальностей.

Виявлення й опис переваг і недоліків використання ІКТ в едукативному процесі має перспективу в плані дослідження особливостей використання Інтернет-технологій у процесі формування професійної компетентності не лише майбутніх філологів, а й фахівців інших спеціальностей.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Арестова О. Н. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия / О. Н. Арестова, Л. Н. Бабанин, А. Е. Войскунский // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. – 1996. – № 4. – С. 14–20.
2. Боковиков А. М. Модус контроля как фактор стрессоустойчивости при

- компьютеризации профессиональной деятельности / А. М. Боковиков // Психологический журнал. – 2000. – № 1. – С. 93–101.
3. Васильева И. А. Психологические аспекты применения информационных технологий / И. А. Васильева, Е. М. Осипова, Н. Н. Петрова // Вопросы психологии. – 2002. – № 3. – С. 80–89.
  4. Зайцева С. А. Современные информационные технологии в образовании [Электронный ресурс] / С. А. Зайцева, В. В. Иванов. – Режим доступа : <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/infotek2.htm>. – Загл. с экрана.
  5. Интернет-технологии в образовании / Р. Н. Абалуев [и др.]. – Тамбов : ТГТУ, 2002. – Ч. 3. – 114 с.
  6. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. И. Машбиц. – М. : Педагогика, 1988. – 192 с.
  7. Плахтий М. В. Социально-психологические особенности организации обучения в Интернет-сообществах / М. В. Плахтий // Информатика и образование. – 2007. – № 8. – С. 139–142.
  8. Семпси Д. Псибернетическая психология: обзор литературы по психологическим и социальным аспектам многопользовательских сред (MUD) в киберпространстве / Д. Семпси // Гуманитарные исследования в Интернете. – М. : Терра-Можайск, 2000. – С. 77–99.